

О. М. Горбенко,
аспірант, ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5095-2152>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.122

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ "ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ"

О. Horbenko,
Postgraduate student, Training, Research and Production Center
of the National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

BASIC APPROACHES TO THE CONCEPT OF "STATE POLICY OF ECONOMIC SECURITY OF THE COUNTRY"

У статті проведений аналіз основних трактувань категорії "економічна безпека". Кожна група учених концентрує увагу на певних процесах. Необхідність забезпечувати свою безпеку людство відчувало постійно. Проте термін "економічна безпека" став використовуватися лише в період великої депресії, але і тоді це не означало виділення "економічної безпеки держави" в окрему самостійну політичну категорію.

У статті дані визначення економічної безпеки, та проаналізовані основні підходи поняття "державна політика економічної безпеки". У статті доведена актуальність і необхідність забезпечення економічної безпеки держави. Нині це набуває величезного стратегічного значення як з позиції діяльності окремо взятого підприємства, так і в глобальніших масштабах — функціонування регіонів і держав. Державна політика економічної безпеки — це частина національної безпеки, яка тісно взаємозв'язана з її іншими складовими і є основою забезпечення таких елементів як військова, політична, соціальна, екологічна, технологічна, інформаційна і інші.

Також в публікації виділені основні елементи державної політики економічної безпеки, до яких відноситься фінансово-кредитна, інфляційна, виробничо-технологічна, зовнішньоекономічна та інші. Необхідність забезпечення економічної безпеки як на мікро-, так і на макрорівні посилюється у зв'язку з розвитком глобалізаційних і інтеграційних процесів.

У статті також перераховані основні індикатори і критерії державної політики економічної безпеки, які дозволяють визначити загрози економічної безпеки, підготуватися до їх зниження.

The paper analyzes the main interpretations of the "economic security" category. Each group of scientists focuses on certain processes. Humanity has always felt the need to ensure its security. However, the term "economic security" began to be used only during the Great Depression, but even then it did not mean the allocation of "state economic security" to a separate independent political category.

The article provides definitions of economic security, and analyzes the main approaches to the concept of "state policy of economic security". The article proves the relevance and necessity of ensuring the economic security of the state. Nowadays, it acquires a huge strategic importance both from the standpoint of the activity of an individual enterprise, and on a more global scale — the functioning of regions and states. The state policy of economic security is a part of national security, which is closely interconnected with its other components and is the basis of ensuring such elements as military, political, social, ecological, technological, information and others.

The publication also highlights the basic elements of the state policy of economic security, which include financial and credit, inflationary, production and technological, foreign economic and others. The need to ensure economic security at both the micro and macro levels is increasing in connection with the development of globalization and integration processes.

The article also lists the main indicators and criteria of the state policy of economic security, which make it possible to identify economic security threats and prepare for their reduction.

The selected approaches are of great importance for the formation of the principles of the system of practical provision of the economic security of the state, it is assumed that economic security is ensured mainly at the expense of economic development management tools and at the expense of special protective mechanisms.

Ensuring economic security has been a serious problem for the state since ancient times. In fact, a successful solution to this problem is a guarantee of the independence and autonomy of the country, a necessary condition for the stability and effective functioning of society. This concept entered scientific circulation in Ukraine a little more than ten years ago, which is a rather short period of time for its theoretical and methodological analysis. There are quite a lot of scientific contradictions caused by the lack of a unified approach in understanding the essence of economic security, in developing effective methods and means of preventing threats and mastering them, and ensuring the stable development of the country's economic system. Because of this, the development of fundamental and scientific and applied problems of economic security expresses not only the request of economic theory, but also the need of economic practice.

Ключові слова: економічна безпека; державна політика, публічні механізми, індикатори економічної безпеки, підходи.

Key words: economic security; state policy, public mechanisms, economic security indicators, approaches.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Державна політика економічної безпеки в сучасних умовах є найважливішою складовою структури національної безпеки країни, оскільки без її достатньої участі не може йтися про державну стабільність, стійкість розвитку, самостійність господарства. Економічна безпека служить основою життєдіяльності суспільства, його соціально-політичної та техніко-економічної стійкості та є складною структурою, що відображає комплекс динамічних положень усіх соціально-економічних процесів, які відбуваються у суспільстві. Без належного забезпечення економічної безпеки практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед країною, як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівні. Можна з упевненістю сказати, що забезпечення економічної безпеки — це гарантія незалежності держави, умова стабільності та ефективної життєдіяльності суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У дослідження проблеми державної політики економічної безпеки зробили внесок наступні зарубіжні та українські науковці і практики, зокрема: Л. Абалкін, О. Амоша, О. Волошин, З Гбур, Н. Галайко, А. Городецький, А. Ілларіонов, О. Тимошенко, С. Каламбет, В. Медведєв, А. Олешко, А. Пороховський, А. Татаркін, І. Яремко та інші.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті дослідити сутність поняття державної політики економічної безпеки та визначити її зміст в умовах функціонування сучасної економічної системи на основі основних підходів до даної проблеми у науковій літературі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Забезпечення економічної безпеки — стратегічний напрям в діяльності як окремо взятого підприємства, так і держави. Ця тенденція посилюється тим, що процес глобалізації економіки є безповоротним природним еволюційним процесом розвитку суспільства. І економічна система окремо взятої держави в сучасних умовах все більше залежить від економік іноземних держав, адже в сучасній світовій економіці більшість процесів є ланцюговою реакцією.

Відмітимо, що безпека спочатку розглядалася тільки з точки зору фізичної захищеності території. Ще в період середньовіччя до введення у використання термінів "національна безпека" і "економічна безпека" правителі замислювалися про те, як забезпечити захищеність і процвітання своїх країн і територій. Переважно це робилося за допомогою використання українських протекціоністських заходів, обмеження імпорту, закритості економіки. Але подальший розвиток людської цивілізації зробив неможливим обмеження розвитку світових

економічних стосунків, глобалізації і інтеграції, а розвиток міжнародного розподілу праці, обмін і співпраця стали двигунами прогресу. Але з іншого боку, усі ці сучасні тенденції несуть загрози економічній безпеці держави.

Термін "економічна безпека" став широко використовуватися в період великої депресії. Указом президента США Ф. Д. Рузвельта в 1934 р. був створений Федеральний комітет з економічної безпеки. Це не означало виділення "економічної безпеки" в окрему економічну категорію. Створений комітет займався "економічною безпекою" окремих осіб, а саме, в першу чергу боротьбою з безробіттям. Поняття "economic security" в англomовних країнах досі використовується переважно в первинному сенсі як захищеність приватних осіб і домогосподарств від різкого погіршення фінансового положення.

Економічна безпека — це стан захищеності економіки держави від впливу загроз, як зовнішніх так і внутрішніх, у якому забезпечуються економічна незалежність країни та її економічного простору, з'являються можливість реалізації стратегічних національних пріоритетів держави.

Державна політика економічної безпеки — складова частина системи безпеки країни разом з такими її доданками, як екооборонна, технологічна, соціальна, політична і інші. Тут усе взаємопов'язано, і один напрям доповнює інше. Роль базису і фундаменту багато в чому належить саме економічній безпеці.

Державна політика економічної безпеки одна з основ забезпечення національної безпеки і її інших структурних елементів. Без гідно функціонуючої економіки неможливе гідне існування соціальної, політичної, військової, екологічної, інформаційної сфер. Економічна безпека багато в чому характеризується рівнем розвитку виробництва і економіки, наявністю розвиненої інфраструктури і корисних копалин, кваліфікованої робочої сили, а також характером інтеграції в систему світових господарських зв'язків.

Не існує єдиного універсального визначення поняття "Економічна безпека". Кожна група авторів концентрує увагу на певних процесах. Найбільше поширення отримали наступні трактування економічної безпеки: Економічна безпека — це стан, в якому народ може самостійно, без втручання ззовні, визначати шляхи і форми свого економічного розвитку. Економічну безпеку держави можна визначити як стан можливості і готовності економіки забезпечити стійкість економічного стану особи, соціально-економічну і військово-політичну стабільність суспільства і держави в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз і впливів. Економічна безпека є сукупністю внутрішніх і зовнішніх умов, що сприяють ефективному, динамічному росту національної економіки, її здатності задовольняти потребам суспільства, держави, індивіда, забезпечувати конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, гарантуючи захист від різного роду загроз і втрат. Суть економічної безпеки держави можна визначити станом економіки і інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

Наведемо приклади визначення поняття "Економічна безпека", що дали вітчизняні автори:

1. Економічна безпека — це економічна категорія, що характеризує такий стан економіки, при якому забезпечуються стійке економічне зростання, оптимальне задоволення громадських потреб, раціональне управління, захист економічних інтересів на національному і міжнародному рівнях. Економічна безпека є найважливішим компонентом національної безпеки, її матеріальним фундаментом.

2. Економічна безпека держави — це такий стан економічної системи, при якому вона має можливість відтворювати саму себе відповідно до поставлених цілей в незмінних масштабах, з постійними кількісними і якісними характеристиками.

3. Під безпекою в економічній сфері можна розуміти такий режим функціонування співтовариства (від окремої сім'ї до людства в цілому), який забезпечує невразливість і незалежність реалізації її господарських інтересів по відношенню до можливих загроз і негативних наслідків.

4. Економічна безпека — це стан національної економіки, задоволення життєво важливих потреб країни, що забезпечує, в матеріальних благах незалежно від виникнення у світовій економічній системі або усередині країни форс-мажорних обставин соціально-політичного, економічного або екологічного характеру.

5. Економічна безпека — це стан захищеності національного господарства від зовнішніх і внутрішніх загроз, при якому воно здатне забезпечувати поступальний розвиток суспільства, його економічну і соціально-політичну стабільність в умовах наявності несприятливих зовнішніх і внутрішніх чинників.

Одним з перших учених, що ввів поняття "Економічна безпека" в область державно-управлінської науки, є академік Л. І. Абалкін. Він визначив це явище як "...сукупність умов і чинників, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і самоудосконалення". Пізніше з'явилися складніші і багатосторонніші дослідження теоретичних проблем категорії державної економічної безпеки, з яких виходило, що забезпечення економічної безпеки вимагає створення спеціальних механізмів: економічних, правових і організаційних. Це повинно стати однією з функцій соціального управління як на макро-, так і на мікрорівні.

Аналіз існуючих трактувань визначення категорії "економічна безпека" різними ученими дозволив звести їх в декілька груп:

Л. Абалкін, В. Медведєв і інші формують категорію економічної безпеки як сукупність умов, що захищають господарство країни від всякого роду загроз і забезпечують стійкий безкризовий розвиток економіки.

А. Пороховський, А. Татаркін і інші зв'язують економічну безпеку з таким станом економіки країни, яке дозволяє захищати її життєво важливі інтереси.

А. Городецький, А. Ілларіонов і інші вважають, що економічна безпека повинна забезпечуватися ефективною діяльністю держави, тобто сам процес розвитку економіки повинен забезпечувати її безпеку. Цей підхід орієнтує на зміну стану національної економіки шляхом

підвищення рівня її конкурентоспроможності і участі в міжнародній конкуренції за відповідне місце у світовій економіці.

Сильною стороною синтетичного підходу (С. Глаз'єв, В. Загашвілі) є його комплексність, що дозволяє об'єктивніше дати визначення категорії "економічна безпека".

О. Р. Рахімов, наприклад, розглядає "економічну безпеку" як економічне благо, трактуючи це поняття таким чином: економічна безпека з'являється як благо, що надається на платній або безкоштовній основі різним суб'єктам економіки, починаючи від особистої безпеки і закінчуючи безпекою держави в цілому. Підхід до безпеки як до блага дозволяє уточнити зміст економічних стосунків з приводу забезпечення економічної безпеки господарюючих суб'єктів. Вони з'являються як стосунки, безпосередньо пов'язані з виробництвом громадських, змішаних або приватних благ, що забезпечують економічну безпеку на різних рівнях господарської діяльності.

Розглядаючи різні підходи до визначення категорії "державна політика економічної безпеки", необхідно відмітити наступне:

- вона повинна виявити і нейтралізувати внутрішні і зовнішні загрози у сфері економіки;
- забезпечити соціальну і політичну стабільність, стійкий і динамічний розвиток економіки;
- сформувати ефективну і конкурентоздатну конструкцію економічної системи держави, яка дозволила б безболісно увійти до світової економіки і забезпечити співпрацю з міжнародними економічними організаціями.

Об'єктом державної політики економічної безпеки виступає держава, економічна система, регіони, суспільство і громадські інститути, підприємства і організації, а також особа.

Суб'єктами державної політики економічної безпеки можуть виступати функціональні і галузеві міністерства, відомства, податкові, митні служби, банки, фонди, страхові компанії, виробники і продавці продукції, робіт і послуг і т. д.

Предметом у рамках державної політики економічної безпеки виступають виявлення і моніторинг чинників, погіршуючих стійкість соціально — економічної системи і держави в короткостроковій перспективі.

Досліджуючи різні аспекти безпеки, слід виділити основні умови, що висувують на перший план теоретичну проблему дослідження категорії "економічна безпека":

- відмінності в національних інтересах;
- обмеженість ресурсів держави;
- ріст конкуренції у виробництві і збуті товарів, підвищення конкурентоспроможності одних країн, розглядається іншими як реальна загроза національним інтересам.

Важливу роль в дослідженні економічної безпеки грає встановлення критеріїв і індикаторів цієї категорії. Для визначення критеріїв і параметрів, що відповідають вимогам економічної безпеки України, необхідно враховувати:

1) здатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення. Це означає, що в країні мають

бути досить розвинені галузі і виробництва, що мають життєво важливе значення для функціонування держави як в звичайних, так і в екстремальних умовах, здатні забезпечити процес відтворення незалежно від зовнішньої дії;

2) прийнятний рівень життя населення і можливість його збереження. Не можна допустити виходу показників рівня бідності, майнової диференціації населення і безробіття за межі, максимально допустимі з позиції соціально-політичної стабільності суспільства;

3) стійкість фінансової системи, визначувану рівнем дефіциту бюджету, стабільністю цін, нормалізацією фінансових потоків і розрахункових стосунків, стійкістю банківської системи і національної валюти, мірою захищеності інтересів вкладників, золотовалютного запасу, розвитком українського фінансового ринку і ринку цінних паперів, а також зниженням зовнішнього і внутрішнього боргу і дефіциту платіжного балансу, забезпеченням фінансових умов для активізації інвестиційної діяльності;

4) раціональну структуру зовнішньої торгівлі, що забезпечує доступ вітчизняних товарів переробної промисловості на зовнішній ринок, максимально допустимий рівень задоволення внутрішніх потреб за рахунок імпорту (з урахуванням регіональних особливостей), забезпечення пріоритету економічних стосунків з країнами ближнього зарубіжжя. Збалансована зовнішньоекономічна політика, що припускає як задоволення потреб внутрішнього ринку, так і захист вітчизняних виробників з використанням прийнятих в міжнародній практиці захисних заходів;

5) підтримка наукового потенціалу країни і збереження провідних вітчизняних наукових шкіл, здатних забезпечити незалежність України на стратегічно важливих напрямках науково-технічного прогресу;

6) збереження єдиного економічного простору і широких міжрегіональних економічних стосунків, що забезпечують дотримання загальнодержавних інтересів, функціонування єдиного загальноукраїнського ринку або інтегрованої системи регіональних ринків з урахуванням їх виробничої спеціалізації;

7) створення економічних і правових умов, що виключають криміналізацію суспільства і усіх сфер господарської і фінансової діяльності, захоплення кримінальними структурами виробничих і фінансових інститутів, їх проникнення в різні структури влади;

8) визначення і забезпечення необхідного державного регулювання економічних процесів, здатного гарантувати нормальне функціонування ринкової економіки як в звичайних, так і в екстремальних умовах.

У систему індикаторів економічної безпеки включають рівень і якість життя, темпи інфляції, норму безробіття, економічне зростання, державний борг, міжнародну економічну політику, стан золотовалютних резервів, діяльність тіньової економіки, стан екології та інші. Система індикаторів дозволяє визначити загрози економічної безпеки, підготуватися до їх зниження. Існує велика кількість індикаторів економічної безпеки, які використовуються на макро- і мезорівні для аналізу і прогнозування загроз економічній безпеці.

Доцільно використати такі індикатори, які відображають найважливіші сфери економічної безпеки в реальному та фінансовому секторах економіки, у соціальній сфері:

1. Об'єм валового внутрішнього продукту, млрд грн
2. Валовий збір зерна, млн т.
3. Частка у ВВП інвестицій в основний капітал, %.
4. Частка ВВП витрат на оборону, %.
5. Частка інноваційної продукції загалом обсяг промислової продукції, %.
6. Частка машинобудування та металообробки у промисловому виробництві, %.
7. Частка у всьому населенні осіб із грошовими доходами нижче за прожитковий мінімум, %.
8. Відношення доходів 10% найбільш забезпеченого до доходів 10% найменш забезпеченого населення, раз.
9. Рівень монетизації, % ВВП.
10. Зовнішній борг, % ВВП.
11. Внутрішній борг, % ВВП.
12. Частка витрат обслуговування боргу, % загального обсягу видатків державного бюджету.
13. Дефіцит державного бюджету, % ВВП.
14. Рівень інфляції, %.
15. Обсяг золотовалютних резервів, млрд дол.
16. Відношення виплат із зовнішнього боргу до обсягу річного експорту, %.
17. Частка продовольства, що надійшло імпорту, у загальному обсязі продовольчих ресурсів, %

Для кожного індикатора виділяється певний поріг, який порівнюється з фактичним значенням.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, державна політика економічної безпеки — важлива складова національної політики безпеки держави, одна з її основ, що чинить величезну дію на військову, політичну, інформаційну, технологічну, екологічну системи національної безпеки держави. Забезпечення державної політики економічної безпеки — важливе стратегічне завдання, що обумовлено не лише важливістю цієї категорії, але і посиленням її загроз як зовнішньої, так і внутрішньої дії. Посилення інтеграційних і глобалізаційних процесів, формування стратегій розвитку різних галузей, необхідність забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки ставлять необхідність забезпечення економічної безпеки, а також вдосконалення інструментарію і управління процесом її забезпечення в одне з першочергових завдань в сфері державної політики.

Література:

1. Адамовська В.С. Механізм державного регулювання економіки та вибір напрямку економічної політики в сучасних умовах господарювання. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1063> (дата звернення: 29.12.2020).
2. Гнилицька Л.В. Аналіз методологічних підходів до оцінки стану та рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання / Л.В. Гнилицька // Науковий вісник

Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. 2011. Вип. 2. С. 46—57.

3. Мокій А.І., Дацко А.І. Розвиток соціального підприємництва у контексті зміцнення економічної безпеки депресивних територій. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2014. Вип. 1. С. 155—166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2014_1_22

4. Семенова К.Д., Тарасова К.І. Ризики діяльності промислових підприємств: інтегральне оцінювання: монографія. Одеса: ФОП Гуляєва В.М., 2017. 234 с.

5. Приходько В.П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 15. С. 6—8. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2013/3.pdf (дата звернення: 01.12.2020).

6. Україна в системі європейської інтеграції: монографія; навчальний посібник. М. Палінчак, В. Приходько, В. Химинець та ін. Ужгород: ТОВ "PIKY", 2016. 344 с.

7. Andruseac G. Economic security — new approaches in the context of globalization / G. Andruseac // CES Working Papers. Vol. 7. № 2. P. 232-240. URL: https://ceswp.uaic.ro/articles/CESWP2015_VII2_AND.pdf (дата звернення: 21.01.2021)

References:

1. Adamovska, V.S. (2017), "Government regulation mechanism of economy and selection directly economic policy in the current economic conditions", *Derzhavne upravlinnja udoskonallennja ta rozvitok*, [Online], vol. 4, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1063> (Accessed 29 Dec. 2020).

2. Gnilitcka, L. V. (2011), "Analysis of methodological approaches to assessing the state and level of economic security of economic entities", *Naukoviy visnik Lvivskogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav. Seriya ekonomichna*, vol. 2, pp. 46—57.

3. Mokii, A. I. and Datsko, A. I. (2014), "Development of social entrepreneurship in the context of strengthening the economic security of depressed areas", *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 155—166, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2014_1_22 (Accessed 23 Nov 2020).

4. Semenova, K.D. and Tarasova, K.I. (2017), *Ryzyki diyal'nosti promyslovykh pidpryyemstv: intehral'ne otsynuyannya* [Risks of industrial enterprises: integrated assessment], FOP Hulyayeva, Odesa, Ukraine.

5. Prikhodko, V. (2013), "The mechanism of state regulation and management of economic security", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 15, pp. 6—8.

6. Palinchak, M. Prykhodko V. and Khymynets, V. (2016), *Ukraina v systemi yevropeiskoi intehratsii* [Ukraine in the system of European integration], TOV "RIKY", Uzhhorod, Ukraine.

7. Andruseac, G. (2015), "Economic security — new approaches in the context of globalization", *CES Working Papers*, vol. 7, no. 2, pp. 232—240, available at: https://ceswp.uaic.ro/articles/CESWP2015_VII2_AND.pdf (Accessed 21 January 2020).

Стаття надійшла до редакції 28.10.2023 р.